

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№9

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 509 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-sentyabrda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Postdan xaridgacha: influenser va ilg'or veb-ilova (PWA – progressive web app)ning chakana sotuvga real ta'siri	14
Abdulaziz Madjidov	
Ta'lim xizmatlari bozori samaradorligini oshirishda ta'lim klasterlarining roli	22
Imamova Nilufar Asamutdinovna	
Korxona raqobatbardoshligini oshirishda marketingning tovar strategiyasidan foydalanish holati.....	29
Xidirov Sherzod Olimovich	
O'zbekistonda moliyaviy savodxonlikni institutsionallashtirish: NFIS, Finlit.uz va ta'lim islohotlari	34
Irgashev Anvar Farxodovich	
Moslashuvchan menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalash tasnifi	39
Umarov Bexzod Batirovich	
Qishloq xo'jaligida innovatsion marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	43
Sheraliyev Axror Sodiqovich	
O'zbekiston Respublikasida moliyaviy bank xizmatlarini rivojlantirishning tendensiyalari, undan samarali foydalanish imkoniyatlari va konseptual jihatlarini	48
Roziqov Behzod Bahrom o'g'li	
Metallurgiya korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish chet el tajribasi	54
Abdullayeva Matluba Nematovna	
Исследование связи между восприятием изменения климата и внедрением устойчивых методов ведения сельского хозяйства в Узбекистане	59
Светлана Ражабова, Бахром Миркасимов	
Surxondaryo viloyati qishloq xo'jalik tarmog'ini barqaror rivojlantirishni iqtisodiy-ekologik modellari	68
Abdug'aniyev Otabek Allajonovich, Xo'jamqulov Bekzod Turdaliyevich	
Milliy iqtisodiyotda real sektor salmog'i va uning o'zgarish tendensiyalari	75
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Isroilova Muhabbat Rustamjon qizi	
Qo'shilgan qiymatni soliqqa tortish uslubiyoti: xususiyatlari, vazifalari va muammolari	89
Xaitov Shuxrat Sharipboyevich	
Kognitiv yondashuv asosida tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari grammatik va diskursiv kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy modeli va pedagogik texnologiyasi.....	94
Dadadjanova Feruza Muhammadyusupovna	
Transport tizimining rivojlanishi milliy iqtisodiy o'sishining asosi sifatida	98
Narziyev Umidjon Baxrillayevich	
Loyiha risklarini aniqlashda zamonaviy usullar va ularning samaradorligi.....	105
Marufhanov Davron Xasanovich	
Современные методы управления на железнодорожном транспорте в процессе трансформации системы.....	109
Кушакова Мамура Наримановна	
Финансовые механизмы и модели менеджмента в развитии устойчивой экономики транспортных компаний	115
Шарапова Гулчехра Рустамовна	
Kasbiy ta'limda o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini shakllantirish va baholashning innovatsion yondashuvlari	120
Maxkamova Zuhra Tursunpulotovna	
Audit ishi sifati darajasini oshirish yo'nalishlari.....	124
Qushmatov Otaxon Qurbonaliyevich	

Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy asoslari.....	131
Yuldashev Baxtiyor Gayradjonovich	
Ko'chmas mulk qiymatini baholash va uning ekonometrik tahlili	135
Jaloliddinova Mohira Alisher qizi	
Современные тенденции и вызовы бюджетно-макроэкономической политики в Узбекистане	142
Хазраткулова Лола Нармуминовна	
Intellectual mulkda iqtisodiy mohiyat, mazmun hamda huquqiy jihat uyg'unligi	148
N.D.Maxmudova	
Axborot texnologiyalari asosida ta'limda loyiha boshqaruvida sun'iy intellekt va mashinali o'qitish imkoniyatlari	152
Xodjiyeva Durdona Abdurasolovna	
Концепция "Зеленого учета" и его значение для экономического развития.....	157
Умарова Зулайхо Турсуновна	
Iqtisodiyotning asosiy tarmoq va sohalariga kiritilgan investitsiyalarning joriy holati tahlili	166
Ismailova Kutlibeka Ulug'bek qizi	
O'zbekistonda yoshlar tashkiloti faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos jihatlari va rivojlanish bosqichlari	172
Usmonov Adxamjon A'zamjonovich	
O'zbekiston Respublikasi maxsus iqtisodiy zonalar investitsion holatini hududlar kesimida tahlili.....	178
Anvarxonov Abdulatifxon Jamshidxon o'g'li	
Kichik biznes va o'rta biznesni rivojlantirish orqali aholi farovonligini ta'minlash.....	184
Ahmedov Oybek Turgunpulatovich, Nurqulov Nurbek Sirojiddin o'g'li	
Fiskal siyosat instrumentlari orqali yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va legallashtirish metodologiyasi.....	189
Ergasheva Malikaxon Avazxon qizi	
Fond bozorida savdo strategiyasi va uni amalga oshirishga yo'nalishlari.....	192
Soliev Istam Ixtiyorovich	
Sanoat korxonalarini innovatsion rivojlantirishning asosiy tamoyillari	197
Yuldasheva Kamola Miraliyevna	
Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda davlat boshqaruvi tizimining isloh qilinishi: Tajriba va istiqbollar.....	202
Mashrabaliyev Ibroximbek Mashrabaliyevich	
Iqtisodiyotning real sektorida investitsion loyihalarni moliyalashtirish amaliyoti.....	209
Qosimova Lola Sultanovna	
Sanoat mahsulotlari eksportida logistika zanjirining uzluksizligini ta'minlash: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar.....	217
Kurbonova Ma'mura Abdukarim qizi	
Soliq ma'murchiligiga zamonaviy texnologiyalarini joriy etish orqali qo'shilgan qiymat soliq ma'murchiligi bazasini kengaytirish yo'llari	222
Raxmonqulov Umidjon Rustam o'g'li	
Инновационные подходы к созданию проблемно-ориентированной системы прогнозирования, оптимизации и управления отраслями региональной экономики (жилищное строительство)	231
Далиев Ахтам Шарафутдинович	
Tovar-moddiy resurslar harakati samaradorligini oshirishda UZEX faoliyatining joriy holatini baholash.....	238
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Mamatkulov Farrux Gulomjon o'gli	
Sog'liqni saqlash tizimida tadbirkorlik faoliyatining turlari	244
Solikhova Dildora Alisher qizi	

“O‘ztemiryo‘lyo‘lovchi” ajning asisii faoliyatini samaradorligini oshirishda autsorsing xizmatini joriy etish strategik asoslari	250
Kaxarova Nilufar Yerkinjonovna	
Mintaqani kompleks rivojlantirishning metodologik asoslari va ustuvor yo‘nalishlari.....	256
Jumayeva Zulfiya Qayumovna	
Sog‘liqni saqlash tashkilotarida xarajatlar samaradorligini ta‘minlash masalalari	260
Raximova Maftuna Axmadjon qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida sof foydani taqsimlash bilan bog‘liq bo‘lgan soliq solish masalalari	264
Suyunov Otabek Shuxrat o‘g‘li	
O‘zbekiston qonunchiligida raqamli transformatsiya jarayonida elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirishni jinoyatlashtirish	276
Maxsadaliyeva Maftuna Toxir qizi	
Mamlakatimizda intellektual xizmatlar bozorini rivojlantirish masalalari.....	281
Miyassarov Davron Abdurashid o‘g‘li	
Validation of the dutch eating behaviour questionnaire (DEBQ) in a sample of uzbek women.....	285
Khursana Usmanova, Dr Muhammad Bilal, Dilafuz Qo‘chqorova	
Iqtisodiy xavfsizlik tizimlarini o‘ziga xos jihatlari	295
Nabiyev Bexzod Shavkatovich, Bayboboeva Firuza Nabijonovna	
Davlat qarz siyosatini optimallashtirishda islomiy moliya instrumentlarining qo‘llanish imkoniyatlarini kengaytirish yo‘nalishlari	299
Tilabov Nasrulla Tashmuratovich	
Роль институциональных структур фондового рынка в обеспечении финансовой стабильности.....	305
Камилова Севара Анваровна	
The Impact of Digitalization on the Management System in the Entrepreneurial Environment of Uzbekistan.....	309
Ibragimova Saida Ilkhomovna	
China’s Investment Strategy in Uzbekistan: Sectoral Trends and Strategic Implications (2013–2024).....	313
Maftuna Nuriddinova	
Qo‘shilgan qiymat solig‘i tushunchasi va uning iqtisodiy mohiyati	319
Eshkarayev Bobir Chariyevich	
Raqamli boshqaruvning afzalliklari va uni rivojlantirish istiqbollari	324
Xolbayeva Marg‘uba Qazoqboyevna	
Korporativ boshqaruvning nazariy asoslari: O‘zbekistonda qo‘llanish imkoniyatlari.....	328
Jumayeva Guzal Sherxon qizi	
Audit organizations in Uzbekistan	332
Razzaqov Jasur Xamraboevich, Yaqubov Matrasul Mavlonberdiyevich, Sabirova Nodira Komil qizi	
Xorijiy investitsiyalarning turlari va xususiyatlari	337
Gofurov Doston Boxromovich	
Mahalliy budjet mablag‘larining samaradorligini oshirishda auditning o‘rni.....	341
Primova Shaxnoza Komiljonovna	
Модели управления государственными финансами в зарубежных странах.....	345
Наимов Шохрух Шарофиддинович	
O‘zbekistonning sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishi: yashil o‘sish indikatorlari tahlili	352
Hakimov Anvarjon Abdulloyevich	
Innovation management in the education system: practical challenges, international experience, and effective strategies based on the example of Uzbekistan.....	356
Imomov Inomiddin Abdulxamidovich, Egamberdiyev Farxod Botirovich	
Трансформация энергетического комплекса Узбекистана: текущее состояние и перспективы развития	363
Хмель Е.В., Мирджалилова Д.Ш., Дерюгина Е.А., Лозовская Н.А.	

Improving the efficiency of personnel management and optimizing labor costs in Sam Glass LLC.....	368
Musayeva Shoira Azimovna, Agzamov Avazkhon Talgatovich	
Interactive design and museum management: enhancing guided tours through IOT and virtual solutions.....	374
Ibrokhimova Aziza Abbasovna	
Hududlar investitsion jozibadorligini oshirish yo'llari.....	379
Imomova Kamola Novfal qizi	
"Innovatsion usulda baliq yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari (Sirdaryo tumani misolida)"	385
Bo'ltakov Sardor Oqbo'ta o'g'li	
Bank filial tarmoqlari samaradorligini baholashning xorijiy tajribasi va undan O'zbekiston banklari amaliyotida foydalanish imkoniyatlari	392
Xoshimov Og'abek Nizomjon o'g'li	
Zamonaviy iqtisodiyotda davlat xaridlarinin elektron savdolarining o'rni	398
Burxanov G'ofur Baxodirovich	
Реализация концепции развития рынка зеленой экономики в сфере экономической безопасности Республики Узбекистан.....	401
Юнусова Римма Рахманбердиевна	
Tijorat banklaridan "foyda" solig'ini undirishning bugungi holati.....	408
Ergasheva Lobar Raxmatulla qizi	
O'zbekiston oziq-ovqat sanoatini iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari	415
Abasova Gulirano Rahmatullo qizi	
Xorijiy tajribalar asosida ekologik tadbirkorlikning innovatsion va investitsion yo'nalishlarini tashkil etish	419
Turg'unova Tursunoy Maratovna	
Sanoat korxonalari jozibadorligini oshirishda marketing strategiyasini amalga oshirish xususiyatlari	424
Raxmonova Feruza Musakulovna	
Turizm sohasida investitsion faoliyat: nazariy asoslar va amaliy yo'nalishlar.....	428
Ergashev Durdonaxon Aziz qizi	
Qashqadaryo viloyatida barqaror turizmning rivojlanish tendensiyalari va mavjud muammolar tahlili.....	432
Suyunova Dilnoza Mexridin qizi	
Iqtisodiy rivojlanish jarayonida investitsion resurslarning mutanosib taqsimlanishi: samaradorlik va ustuvor yo'nalishlar.....	436
Otaboyev Feruzbek Oybek o'g'li	
Xususiyy banklar faoliyatini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning moliya bozoriga ta'siri	441
Abduqahhorov Asilbek Ahror o'g'li	
Mehnat resurslari tushunchasi, tarkibi va uning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati.....	447
Kobilova Zebo Bobokulovna	
Xorijiy davlatlar tajribasida moliyaviy siyosatning makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli.....	453
Jabborova Dilafruz	
The impact of exchange rate policy on the financial-monetary system and economic growth.....	459
Raxmanova Laylo Baxodirovna	
Современные вызовы и модельные подходы к обеспечению конкурентоспособности банковской системы Узбекистана.....	464
Юлдашева С.Ш.	
Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishda soliq mexanizmidan samarali foydalanish yo'llari	470
Ishimova Mohinur Absalomovna	
Innovative pathways for advancing sustainable tourism in Uzbekistan.....	477
Feruz Karimov	

Tijorat banklarida biznes subyektlari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari.....	482
Mirpulatova Luiza Mansurovna	
O'zbekistonda sanoat zonalarining rivojlanish bosqichlari va huquqiy-me'yoriy asoslari	488
Vafoev Akmal Ikromovich	
Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanishda Germaniya tajribasi	493
Pardayeva Maftuna Ulug'bek qizi	
Korxonalar moliyaviy faoliyati bo'yicha auditorlik risklarini xalqaro standartlar asosida baholash	497
Shirinov Uchqun Abduxalilovich, Abduxalil-zoda Ra'no Muzaffar qizi	
Ishlab chiqarish xarajatlarining tarkibi va ularni pasaytirish usullari	501
Sodiqov Mirahrer Abbos o'g'li	

ISHLAB CHIQUARISH XARAJATLARINING TARKIBI VA ULARNI PASAYTIRISH USULLARI

Sodiqov Mirahror Abbos o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston temir yo'l transporti tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, ularning mazmun-mohiyati va iqtisodiy ahamiyati yoritilgan. Temir yo'l sohasi nafaqat transport-logistika jarayonlarining samaradorligini oshirish, balki mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi. Maqolada so'nggi yillarda texnologik modernizatsiya, infratuzilmani rivojlantirish, boshqaruv tizimini takomillashtirish hamda xalqaro hamkorlikni kuchaytirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar keng tahlil qilingan. Shuningdek, temir yo'l transportining tranzit salohiyatini oshirish, yangi investitsion loyihalarni joriy etish va raqamlashtirish jarayonlarini jadallashtirish bo'yicha muhim taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari transport sohasini yanada rivojlantirish, logistika xizmatlari sifatini oshirish hamda iqtisodiy taraqqiyotni jadallashtirish uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Temir yo'l transporti, islohotlar, modernizatsiya, logistika, iqtisodiy barqarorlik, tranzit salohiyati, infratuzilma, boshqaruv tizimi, xalqaro hamkorlik, raqamlashtirish.

Abstract: This article examines the reforms implemented in Uzbekistan's railway transport system, highlighting their essence and economic significance. The railway sector plays a crucial role not only in improving the efficiency of transport and logistics processes but also in ensuring the country's economic stability and competitiveness. The article provides a detailed analysis of measures aimed at technological modernization, infrastructure development, management system improvement, and strengthening international cooperation. It also presents key recommendations for enhancing railway transit potential, introducing new investment projects, and accelerating digitalization processes. The study results hold practical importance for the further development of the transport sector, improvement of logistics services, and acceleration of economic growth.

Key words: Railway transport, reforms, modernization, logistics, economic stability, transit potential, infrastructure, management system, international cooperation, digitalization.

Аннотация: В данной статье рассматриваются реформы, проводимые в системе железнодорожного транспорта Узбекистана, их содержание и экономическое значение. Железнодорожная отрасль играет важную роль не только в повышении эффективности транспортно-логистических процессов, но и в обеспечении экономической стабильности и конкурентоспособности страны. В статье подробно анализируются меры по технологической модернизации, развитию инфраструктуры, совершенствованию системы управления и укреплению международного сотрудничества. Также разработаны рекомендации по увеличению транзитного потенциала железных дорог, внедрению новых инвестиционных проектов и ускорению процессов цифровизации. Результаты исследования имеют практическое значение для дальнейшего развития транспортной отрасли, повышения качества логистических услуг и ускорения экономического прогресса.

Ключевые слова: Железнодорожный транспорт, реформы, модернизация, логистика, экономическая стабильность, транзитный потенциал, инфраструктура, система управления, международное сотрудничество, цифровизация.

KIRISH

Korxona raqamli iqtisodiyotda faoliyat yurituvchi mustaqil xo'jalik yurituvchi subyekt hisoblanadi. Ushbu xo'jalik munosabatlari tizimida uning yo'nalishini obyektiv ravishda murakkablashtirish va natijada korxonani boshqarish funksiyalarining ahamiyatini oshirishga olib keladi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalarni boshqarish faoliyatining vazifalari va xarakteri tubdan o'zgarib bormoqda.

Qisqa muddatda foydani maksimal darajada oshirish, uzoq muddatda esa korxonalarning bozor qiymatini egalari manfaatidan kelib chiqib oshirish maqsadi birinchi o'ringa chiqadi. Korxonaning bozor sharoitlariga moslashishi ham bajariladigan funksiyalarni o'zgartirishni, ham ichki tashkiliy qayta qurishni, birinchi navbatda, tashkiliy tuzilmani yangi bo'g'inlar bilan to'ldirishni, huquqlar, vakolatlar va majburiyatlarni taqsimlashning butun tizimini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Ishlab chiqarish faoliyatida xarajatlar korxonaning asosiy moliyaviy ko'rsatkichi hisoblanadi. Ular mahsulotni tayyorlash, qayta ishlash va bozorga chiqarish jarayonida sarflanadigan barcha moddiy va mehnat resurslarini o'z ichiga oladi. Ishlab chiqarish xarajatlari to'g'ri boshqarilmasa, mahsulotning tannarxi ortib ketadi va bu uning raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir qiladi.

Bozorga moslashish maqsadida korxonalarni isloh qilish strategik rejalashtirish, bozor narxlarini, potensial bozor sig'imi va to'yinganligini o'rganish, raqobatchilarni, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, sotish va ta'minot tizimlarining samaradorligini tahlil qilish kabi boshqaruv faoliyati turlarini o'z ichiga oladi.

Korxona faoliyati samaradorligi ko'p jihatdan tannarxning shakllanishi haqidagi ma'lumotlarga bog'liq: mahsulot tannarxi sotish narxini belgilash uchun asosdir; xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlar prognozlash va ishlab chiqarishni boshqarishning markazidir. Xorijiy korxonalar tajribasi shuni ko'rsatadiki, boshqaruv amaliyoti har kuni ularni kamaytirishga qaratilgan xarajatlar bilan ishlashga asoslanadi, bu esa bozor pozitsiyalarining barqarorligini ta'minlaydi.

O'zbekistonda jadal iqtisodiy islohotlar sharoitida korxonalarning moliyaviy barqarorligi va to'lov qobiliyatini oshirish ularning harajatlarni boshqarish amaliyotini takomillashtirishni taqozo etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida "Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash" dolzarb vazifa ekanligi belgilab berildi¹.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

A.V. Klochkovanning fikriga ko'ra, "Ishlab chiqarish sohasida korxonaning kuchli va zaif tomonlari xarajatlarni kamaytirish va mahsulotning kerakli sifatini ta'minlash omillari orqali aniqlanadi."²

Zamonaviy sharoitda xarajatlarni boshqarish muammosi ko'pchilik milliy korxonalar uchun dolzarbdir. Mahsulot tannarxining yuqoriligi uning raqobatbardoshligini pasaytiradi va rahbariyatni xarajatlarni kamaytirish uchun sabablar va zahiralarini izlashga majbur qiladi. Korxonada xarajatlarni rejalashtirish, nazorat qilish va tahlil qilishning samarali mexanizmi mavjud emas. Ayrim turdagi mahsulotlarning tannarxi va ularning bozordagi o'rni to'g'risida boshqa korxonalar mahsulotlariga nisbatan yuqori sifatli va real ma'lumotlarning yo'qligi boshqaruv samaradorligini pasaytiradi.

Xarajatlarni samarali boshqarish korxona va uning tarkibiy bo'linmalari faoliyatining shaffofligi va samaradorligini oshirishning samarali vositasi bo'lib, muammoni hal qilish kompleks va tizimli yondashuv asosida, ya'ni xarajatlarni yagona boshqarish tizimi asosida amalga oshirilishi mumkin.

"Xarajatlarni baholash — bu menejerning kompaniyada aniq turdagi faoliyatlar qanday samarali amalga oshirilayotganini aniqlash, firmaning xarajatlari raqobatchilarning xarajatlari bilan bir xil darajada bo'lishini tekshirish va qaysi ichki faoliyatlarni yaxshilash talab etilishini belgilashdagi asosiy vositadir. Bu shuningdek, qaysi kompaniya aniq faoliyatlarni eng yaxshi darajada bajarayotganini aniqlashga yordam beradi va keyinchalik ularning texnologiyasini o'zlashtirish yoki, aniqrog'i, ularning texnologiyasidan foydalanib, turli operatsiyalarni bajarishni yaxshilash imkonini beradi."³

Ishlab chiqarish xarajatlari har bir korxona va ishlab chiqarish jarayonining muhim elementlaridan biri hisoblanadi. Ma'lumki, har bir tashkilot o'z mahsulotlarini ishlab chiqarishda muayyan xarajatlarni amalga oshiradi. Ushbu xarajatlar va ularni optimizatsiya qilish, ya'ni kamaytirish, kompaniyaning iqtisodiy samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish uchun katta ahamiyatga ega.

Ishlab chiqarish xarajatlari kompaniyaning umumiy xarajatlarning bir qismi bo'lib, ular mahsulotning narxiga va bozordagi mavqeini saqlashga ta'sir qiladi. Shu bois, ishlab chiqarish xarajatlarni to'g'ri tarkibda aniqlash va ularni kamaytirish usullarini ishlab chiqish, tashkilotning rivojlanishi va qo'lga kiritgan bozor ulushini saqlash uchun muhimdir.

Sh. Shodmonov tomonidan quyidagicha ta'rif berilgan: "Ishlab chiqarish xarajatlari — korxonaning mahsulot ishlab chiqarish maqsadlarida iqtisodiy resurslar sotib olish uchun qilgan pul sarflaridir. Firma o'z faoliyatini bozordan moddiy resurslar, ya'ni asbob-uskuna, dastgohlar, transport va aloqa vositalari, xom-ashyo, yoqilg'i, turli materiallar hamda mehnat bozorida ishchi kuchini sotib olishdan boshlaydi. Shunga muvofiq holda ishlab chiqarish xarajatlari tarkibiga xom-ashyo, asosiy va yordamchi materiallar, yonilg'i va energiya xarajatlari, asosiy kapital amortizatsiyasi, ish haqi va ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar, foiz to'lovlari va boshqa xarajatlar kiradi. Ishlab chiqarish xarajatlari qilingan barcha xarajatlarning puldagi ifodasi mahsulot tannarxini tashkil qiladi."⁴

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 01.02.2022

2 Klochkova A.V. Strategicheskii menedjment: Ucheb.-metod. posobiye – SPb.: Universitet ITMO; IXiBT, 2015. 25 s

3 Tompos A.A., Striklend A. Dj. T56 Strategicheskii menedjment. Iskustvo razrabotki i realizatsii strategii: Uchebnik dlya vuzov/ Per. s angl. pod red. L.G. Zayseva, M.I. Sokolovoy. — M: Banki i birji, YUNITI, 1998. -164 s

4 <https://qomus.info/encyclopedia/cat-i/ishlab-chiqarish-xarajatlari-uz/>

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada ishlab chiqarish xarajatlarining tarkibi va ularni pasaytirish usullari tadqiq qilinadi. Ma'lumotlar korxona ichki hisobotlari, moliyaviy va hisob-kitob hujjatlari hamda so'rov va intervyular orqali yig'ildi. Olingan ma'lumotlar statistik tahlil, solishtirma ko'rsatkichlar va xarajatlarni optimallashtirish modellari yordamida tahlil qilindi, natijalar xarajatlarni kamaytirish yo'llarini aniqlashda asos bo'ldi.

Tahlil va natijalar

Iqtisodiyotni globallashuvi sharoitida moliyaviy faoliyat zamonaviy kompaniyalar uchun asosiy faoliyatga aylanmoqda. Xalqaro standartlarga muvofiq, bunday xarajatlarga moliyaviy aktivlarning chiqib ketishidan zararlar, moliyaviy aktivlarning qadrsizlanishidan zararlar, moliyaviy aktivlarni qayta tasniflash zararlar va boshqa moliyaviy xarajatlar kiradi.

Korxonaning odatdagi faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan xarajatlar — bu korxonaning odatdagi faoliyati jarayonida yuz berishi yoki yuz bermasligi mumkin bo'lgan xarajatlardir. Bularga tabiiy ofat tufayli yuzaga kelgan xarajatlar, joriy bo'lmagan aktivlarni tasarruf qilishdan zararlar, valyuta kursi bo'yicha zararlar kiradi.

Korxonaning odatdagi faoliyati bilan bog'liq xarajatlar — bu korxonaning odatdagi faoliyati jarayonida yuz bergan operatsion, moliyaviy va innovatsion ilmiy-tadqiqot faoliyatlari natijasida yuzaga kelgan xarajatlardir. Operatsion faoliyat xarajatlariga sotilgan mahsulotlarning tannarxi, sotish xarajatlari, ma'muriy boshqaruv xarajatlari va boshqa operatsion xarajatlar kiradi.

Odatdagi faoliyat bilan bog'liq xarajatlar tarkibida operatsion xarajatlar salmoqli hissani tashkil etadi. Operatsion xarajatlarni ikki guruhga ajratish mumkin (1-rasm)⁵:

1-rasm. Operatsion xarajatlar turlari⁶

AQSHdagi buxgalteriya hisobi lug'atida ishlab chiqarish xarajatlari "material xarajatlari plus ushbu materiallarni tayyor mahsulotga aylantirish bilan bog'liq xarajatlari" deb ta'riflangan. Barcha ishlab chiqarish xarajatlari tayyor mahsulot tannarxiga shunday olib borilishi talab etiladi, bunda kompaniyaning tashqi moliyaviy hisobotlari GAAP talablariga muvofiq keladi. Ushbu manbada ishlab chiqarish xarajatlari uchta kategoriyaga ajratilgan: to'g'ridan-to'g'ri material (Direct materials), to'g'ridan-to'g'ri mehnat (Direct labor) va ustama ishlab chiqarish (Manufacturing overhead).

Ishlab chiqarish xarajatlari — bu mahsulot (ish, xizmatlar)ni ishlab chiqarish jarayonida ishlab chiqarish xarajatlari hamda ularni qayta ishlash uchun sarflanadigan bevosita mehnat va ustama ishlab chiqarish xarajatlari bo'lib, ushbu xarajatlarning oqilona qo'shilishi natijasida tayyor mahsulot tannarxi yuzaga keladi.

Ishlab chiqarish xarajatlari tannarx obyektlariga olib borish usuliga qarab: bevosita (to'g'ridan-to'g'ri) va bilvosita (to'g'ridan-to'g'ri bo'lmagan) ishlab chiqarish xarajatlarga bo'linadi.

Bevosita (to'g'ridan-to'g'ri) xarajatlar — bu aniq tannarx obyekti iqtisodiy mohiyatiga ko'ra to'g'ridan-to'g'ri olib borish mumkin bo'lgan xarajatlardir. Masalan, avtomobil ishlab chiqarishda avtomashinaning kuzovi, motori va boshqa ehtiyot qismlari hamda shu turdagi avtomobilni ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi ishlab chiqarish ishchilarining mehnat haqi bevosita xarajatlarga kiradi. Ushbu xarajatlarni qaysi avtomobil ishlab chiqarishda sarflaniganiga qarab to'g'ridan-to'g'ri mahsulot tannarxiga identifikatsiyalash mumkin.

Bilvosita (to'g'ridan-to'g'ri bo'lmagan) xarajatlar — bu aniq tannarx obyekti iqtisodiy mohiyatiga ko'ra to'g'ridan-to'g'ri olib borib bo'lmaydigan, dastavval jamg'ariladigan (akkumulyatsiyalanadigan), so'ngra mahsulot tannarxiga ma'lum asoslangan mezonlar bo'yicha taqsimlanadigan xarajatlardir.

⁵ What are manufacturing costs? <https://www.accountingcoach.com/blog/what-are-manufacturing-costs>

⁶ Toshnazarova D. S. «Xarajatlar va tannarx tushunchasi, ularning mazmuni va tavsifi» "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2021-yil 36-b.

Ishlab chiqarish xarajatlari amalga oshirilishi natijasida mahsulot tannarxi shakllanadi. Demak, ishlab chiqarish xarajatlarning tayyor mahsulotlar qiymatida ifodalanishi tayyor mahsulot tannarxi orqali amalga oshadi.

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, bozor iqtisodiyoti sharoitida faqat ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish emas, balki ishlab chiqarishni me'yorlash, rejalashtirish va hisobga olish milliy iqtisodiyot tomonidan amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish xarajatlari korxona tomonidan ko'rsatilgan iqtisodiy natijalarga murakkab va noaniq ta'sir ko'rsatadi. Sug'urta jarayonlari natijalarini oshirish uchun kompaniya sug'urta to'lovlari miqdorini kamaytirishi kerak, ammo bu faqat etkazilgan zararni qayta ishlash va qoplash xarajatlarning oshishi natijasida mumkin.

Har bir korxona mahsulot ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liq xarajatlarni amalga oshiradi. Mahsulot ishlab chiqarish jarayonida sarflangan moddiy resurslar (asosiy vositalar eskirishi, xomashyo va materiallar, yonilg'i-moylash materiallari, ehtiyot qismlar va boshqalar) hamda jonli mehnat sarfi ishlab chiqarish xarajatlarini tashkil etadi.

Ishlab chiqarish korxonasi uchun amalda har bir mahsulot hajmi uchun resurslar kombinatsiyasini optimal tanlash muammosi paydo bo'ladi. Maksimallashtiradigan korxona aniq foyda olishni maqsad qilgan holda resurslarning eng arzon kombinatsiyasini yaratishga intiladi. Shu sababli menejmentning vazifasi ma'lum bir mahsulot hajmi uchun korxona xarajatlarini minimallashtirishga qaratiladi.⁷

Bugungi kunda ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirish va ularga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish juda muhim hisoblanmoqda. Chunki ishlab chiqarishning rivojlanishi va yuksalishi xarajatlarni qisqartirish, shuningdek, ularga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish kabi vazifalarni talab qiladi, bu esa oson ish emas. Buning sababi shundaki, dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlari ushbu sohada o'zlarining yuqori taraqqiyot darajasiga erishgan.

Adabiyotda aytilishicha, "ma'lum bir mahsulot hajmini ishlab chiqarishda omillarning barcha mumkin bo'lgan kombinatsiyalarini aniqlash uchun iqtisodiy nazariya egri chiziq bo'lgan izokvant tushunchasidan foydalanadi. Bu egri chiziq har qanday nuqtada ikkita o'zgaruvchan omilning turli kombinatsiyalarini ko'rsatadi."⁸

Xarajatlarni minimallashtirish va sifat o'rtasida korxona foydasini maksimal darajada oshirish jarayonida sezilarli farq mavjud. Har qanday mahsulot hajmi uchun omillarning optimal kombinatsiyasiga erishilganda, omillarning narxi va ularning marjinal mahsuldorligi hisobga olinadi. Maksimallashtirish shartlarini shakllantirishda foyda, shuningdek, ushbu omillar yordamida ishlab chiqarilgan mahsulotlarga bo'lgan talabni aks ettiruvchi, pul ko'rinishidagi omilning marjinal mahsuloti kabi qiymatni hisobga olishi kerak. Ushbu omillar talabning hosilaviy xususiyati bilan bog'liqdir.⁹

Bugungi kunda ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirish va ularga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish juda muhim hisoblanmoqda. Ushbu jarayonda quyidagi omillar sezilarli ta'sir ko'rsatadi:

- mehnat unumdorligini oshirish;
- mehnatni ilmiy tashkil etish;
- ishchi kuchlarini to'g'ri joylashtirish va ishlab chiqarishga to'g'ri jalb etish;
- fan-texnika taraqqiyotini yuksaltirib borish va tadbiq qilish;
- kadrlar malakasini oshirish;
- xom-ashyo resurslaridan samarali va unumli foydalanish;
- ishlab chiqarishni boshqarishni to'g'ri tashkil etish.

Umuman olganda, bu omillarni birlashtirish mumkin: yangi fan-texnikani qo'llash mehnat unumdorligini oshiradi, xom-ashyo sarflarini esa qisqartiradi. Har qanday jamiyatning muhim bo'g'inlaridan asosiysi ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirishdir. Shu sababli har bir faoliyat yuritayotgan korxona o'z oldiga ana shu vazifani qo'yadi, ya'ni firmaning asosiy maqsadi — ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirib maksimal foyda olish va ko'proq mahsulot ishlab chiqarishga qaratilgan.

Ishlab chiqarish xarajatlariga yuqorida sanab o'tilgan muhim omillar ta'sir etar ekan, ularni birgalikda amalga oshirish juda murakkab jarayon hisoblanadi. Masalan: xom-ashyo zaxiralarining eng arzon kanallarini topish va samarali ishlatishni ta'minlash, ishchilarni ijtimoiy muhofazalashni kuchaytirish, fan-texnika taraqqiyotini yuksaltirib ishlab chiqarishga tadbiq qilish — bularni birgalikda amalga oshirish murakkab jarayondir. Shu omillarni birgalikda olib borish iqtisodiy samaradorlikka erishishning asosiy sharti hisoblanadi.

Respublikamizda bunday ishlarni rivojlantirish maqsadida ilgari davlat markazlashgan korxonalar tizimi o'zgartirilib, xususiylashtirish ishlari yo'lga qo'yildi. Bugungi kunda umumiy ishlab chiqarishning 84% asosan xususiy va qo'shma korxonalarga to'g'ri kelmoqda. Bu har bir korxona o'zining ishlab chiqarish jarayonlariga va xarajatlarni kamaytirish omillariga jiddiy e'tibor qaratishini anglatadi. Albatta, bunday munosabatlar ishlab

7 Kunsman M.V. Ekonomicheskaya teoriya. Kurs leksiy. — Moskovskiy avtomobilno-dorozhnyy institut (MADI), 2015 g. 69 s.

8 Kurs ekonomicheskoy teorii: uchebnik 7-ye izd., dopoln. i pererab. Kirov: "ASA", 2012 g. 248 s.

9 Sovremennyy strategicheskiy analiz. 7-ye izd. SPb.: Piter, 2016 g. 254 s.

chiqarishni pasayishini oldini olish va ishsizlikka yo'l qo'ymaslikni ta'minlaydi. Ishlab chiqarish va tadbirkorlikni rivojlantirish esa unga poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, ishlab chiqarish xarajatlariga asosan fan-texnika yutuqlari, yuqori malakali ishchi kuchi va xom-ashyo resurslari asosiy ta'sir ko'rsatadi. Mehnatni ilmiy tashkil etgan holda ishlab chiqarishni yuksaltirish ham muhimdir. Har bir ishchi o'z kasbini va qilayotgan ishini sevishi lozim, bu esa kadrlar malakasizligiga barham beradi va natijada ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Ilmiy tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, ishchilarning bir ish joyidan boshqasiga ko'chib yurishi natijasida ish samaradorligi 30–40% ga kamayadi. Bu degani ishlab chiqarishning asosiy qismi yo'qoladi. Shu sababli eng asosiy e'tibor ishchi o'rinlarini to'g'ri tashkil etishga qaratilishi zarur.

Respublikamizda faoliyat yuritayotgan ko'plab firmalar ishlab chiqarish xarajatlariga ta'sir qiluvchi omillarni har tomonlama o'rganib, shu asosda ish yuritmoqda. Shuningdek, yangi bozor tizimi iqtisodiyotda juda muhim hisoblanadi va uning ahamiyati ortib bormoqda. Har bir korxona o'z oldiga xarajatlarni pasaytirish va ularga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilishni ustuvor vazifa qilib qo'yishi lozim. Ana shundagina iqtisodiyot yuksaladi va ishlab chiqarish taraqqiy etadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ishlab chiqarish xarajatlariga quyidagi omillar ham ta'sir qiladi, chunki tahlil odatda bir birlik tovar mahsuloti uchun ketgan xarajatlarning ko'rsatkichlari bo'yicha amalga oshiriladi. Bu ko'rsatkichlarga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

- alohida mahsulotlar tannarxining o'zgarishi;
- alohida mahsulotlarga qo'yilgan narx-navoning o'zgarishi;
- tovar mahsulotining tarkibiy o'zgarishlari.

Xarajatlarni minimallashtirish xom-ashyodan kompleks foydalanish, ular o'rniga tejamli xom-ashyolarni tadbir etish va ishlab chiqarish chiqindilaridan to'liq foydalanishni tashkil etishga bog'liq. Umuman olganda, mahsulot ishlab chiqarishdagi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish material va mehnat sig'imini kamaytirish bilan bog'liq (1-jadval).

1- jadval. Xarajatlar bo'yicha yetakchilik omillari tavsifi¹⁰

Xarakatlanuvchi kuchlar	Tavsifi
Ishlab chiqarishdagi miqyos tejamkorligi	1. Ishlab chiqarish o'rtasidagi texnik aloqalar, xarajatlar va ishlab chiqarish 2. Bo'linmaslik 3. Mutaxassislik
Treningda tejash	1. Individual malakalarni oshirish 2. Tashkiliy tartibni takomillashtirish
Ishlab chiqarish texnologiyalari	1. Innovatsion jarayonlar 2. Biznes jarayonlarining reinjiningi
Mahsulot dizayni	1. Dizayn va butlovchi qismlarni standartlashtirish 2. Sanoat dizayni
Ishlab chiqarish xarajatlari	1. Joylashuv afzalligi 2. Arzon resurslarga egalik qilish 3. Bozor kuchi
Imkoniyatlardan foydalanish	1. Doimiy xarajatlarning o'zgaruvchilarga nisbati 2. Tez va moslashuvchan quvvatni tartibga solish
Qoldiq samaradorlik	1. Tashkiliy samarasizlik / X samarasizlik 2. Motivatsiya va tashkiliy madaniyat 3. Boshqaruv samaradorligi

1-jadvalda keltirilgan umumiy ko'rinishga muvofiq, shuni aytish kerakki, ishlab chiqarish hajmining katta miqyoslarida resurslar hajmining ko'payishi tannarxning pasayishiga olib keladi.

An'anaga ko'ra, ko'lamli iqtisodlar ishlab chiqarish bilan bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, yagona eng muhim belgilovchi miqyosdagi iqtisodlar sanoat to'planishi darajasining tarkibiy qismi bo'lib, yirik kompaniyalar uchun asosiy omil hisoblanadi. Kichik va o'rta kompaniyalar esa, birinchidan, korxonaning kichikligi bilan bog'liq moslashuvchanlikka ega, ikkinchidan, korxonalarning keng ko'lamli ishlab chiqarish tufayli kelib chiqadigan motivatsiya va muvofiqlashtirish muammolari bilan yuzlashadi.¹¹

¹⁰ Sovremennyy strategicheskiy analiz. 7-ye izd. SPb.: Piter, 2016 g. 255 s.

¹¹ Sokolov N.A., Kubyshkin A.V. Ekonomicheskaya teoriya: uchebnoye posobiye. – Bryansk: Izd-vo Bryanskiy GAU, 2015 g. 124 s.

Treningda tejash kabi harakatlantiruvchi kuch — agar mashg'ulot individual bo'lsa, malaka oshirish yuqori natija beradi. Ko'pincha sanoatdagi yuqori mavqening natijasi kadrlar tayyorlash ko'lami bilan bog'liq. Ishlab chiqarish texnologiyalarining ta'sirini ochib berib, shuni ta'kidlash lozimki, bu holda iqtisodiy samaradorlik to'g'ridan-to'g'ri ishlatilgan narxlarga bog'liq resurslar va yangi texnologiyalar orqali xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirishi mumkin.

Imkoniyatlardan foydalanish talab nuqtayi nazaridan baholanishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, muhim nuqta — talab va ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil qilish asosida bozor talabining pasayishiga moslashishdir.

Bizning fikrimizcha, asosiy e'tiborni qoldiq samaradorlikka qaratish muhim, ya'ni qanday xarajatlar kompaniyaning maksimal operatsion samaradorlikka erishishiga to'sqinlik qilayotganini aniqlash zarur. Ushbu qo'shimcha xarajatlarni aniqlash uchun qiymat zanjiri tahlilini o'tkazish va uning asosida kompaniyadagi xarajatlarni minimallashtirish strategiyasini ishlab chiqish lozim.

Ayni chog'da ishlab chiqarish xarajatlarini muvofiqlashtirish orqali barcha korxonalarga maqbul investitsiya muhitini yaratish va boshqa muhim yechilmagan muammolar mavjudligi dolzarbligini belgilab beradi.

Xarajatlarni minimallashtirish foydasi xo'jalikni ratsional yuritishda muhim ahamiyatga ega va mavjud resurslarda maksimal mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydi.

Ilmiy-texnik yuksalish jamoa ishlab chiqarish samaradorligining o'sishi va uning yuqori darajasini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. Oxirgi vaqtlargacha ilmiy-texnik yuksalish evolyutsion tarzda amalga oshgan. Korxonada ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning eng muhim yo'nalishlari:

progressiv membran, lazer, plazma texnologiyalari: o'ta yuqori bosim bilan foydalanish va texnologiyalarni keng miqyosda o'zlashtirish;

yangi ko'rinishli gilam mahsulotlarini va boshqa ilg'or konstruktiv materiallarni yaratish.

Ilmiy-texnikaga mansub tadbirlar raqamli iqtisodiyotda, ayniqsa uning boshlang'ich davrida juda muhimdir. Shuning uchun firmalarda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun xarajatlarni kamaytirish hamda firmaning mehnat unumdorligini oshirish zarur. Shuningdek, firma jamoasi va uning rahbariyati mehnatini moddiy rag'batlantirishga asosiy e'tiborni qaratadi.

Zero, ishlab chiqaruvchi firmalar ishlab chiqarish xarajatlarini ko'paytirib, to'lanadigan soliqni kamaytirishga harakat qiladi. Soliqlarni to'lab bo'lgandan so'ng, foydaning ko'p qismini iste'mol fondiga yo'naltiradi.

Bozor munosabati rivojlangan sari korxonalar ishlab chiqarishning kelajak rivojiga salmog'li e'tibor ajrata boshlaydi va yangi texnika, ishlab chiqarishni yangilash, yangi mahsulotni o'zlashtirish va chiqarishga zarur vositalarni yo'naltiradi.

Iqtisodiy tejash ishlab chiqarishni intensivlashtirish va samaradorligini ko'tarishning muhim omillaridan biridir. Resurslarni avaylash — yoqilg'iga, energiyaga, xomashyo va materiallarga o'sayotgan ehtiyojni qondirishning hal qiluvchi manbaiga aylanishi kerak.

Ishlab chiqarishni intensivlashtirish va uning samaradorligini oshirish omillaridan biri iqtisodiyot tuzilmasini takomillashtirishdir. Ilmiy-texnik yuksalish va ijtimoiy masalalarni muvaffaqiyatli hal qiluvchi tarmoqlarni yuqori sur'atda rivojlantirish zarur. Shu bilan birga tarmoqlarda ishlab chiqarish vositalari va iste'mol buyumlarini ishlab chiqarish orasidagi mutanosiblikni yaxshilashga erishish kerak.¹²

Mahsulotlar (xizmatlar) ishlab chiqarish xarajatlari tahlili shuni ko'rsatdiki, korxonada ishlab chiqarilgan mahsulotlar ancha mehnat talab qiladi, moddiy va energiya sarfi esa past. Tahlil xarajatlarni kamaytirish uchun quyidagi zaxiralarni aniqladi:

Moddiy xarajatlarni kamaytirish uchun zaxiralar:

Xarid narxlarini nazorat qilish, narxlarini iqtisodiy ekspertizadan o'tkazish;

Xom ashyo va materiallar yetkazib beruvchilardan keladigan sifat nazoratidan keng foydalanish;

Mavjud materiallarni iste'mol qilish normalarini qayta ko'rib chiqish;

Mos mahsulotlarning hosildorlik foizini oshirish.

Mehnat xarajatlarini kamaytirish uchun zaxiralar:

Ishlab chiqarishni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish;

Ilg'or, yuqori unumdor texnologiyalardan foydalanish, an'anaviy yo'nalish — progressiv kam chiqindili va chiqindisiz texnologiyalarni joriy etish;

Eskirgan uskunalarni almashtirish va modernizatsiya qilish;

Ish joyini tayyorlash va to'liq yuklash;

Mehnatning ilg'or usullari va metodlarini qo'llash;

Mos mahsulotlarning hosildorlik foizini oshirish.

Korxonaning ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liqroq foydalanish

Shuni ta'kidlash kerakki, korxonaning ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish moddiy va mehnat xarajatlarini tejashga olib keladi (materiallar sarfini, ularning yo'qotilishini, qayta ishlash vaqtini qisqartirish).

12 Krayuxin G.A. Upravleniye zatratami na predpriyati: SPb.: "Izdatelskiy dom «Biznes pressa», 2007. - 117 s.

Yarim doimiy xarajatlarni kamaytirish uchun zaxiralar:

Noto'g'ri boshqarish va haddan tashqari ko'p yo'qotishlarni bartaraf etish;

Umumiy ishlab chiqarish, umumiy xo'jalik va tijorat xarajatlari smetalarining bajarilishini qat'iy nazorat qilish.

Aniqlangan zaxiralardan foydalanish, materiallar sarfi me'yorlarini qayta ko'rib chiqish, ishlab chiqarishni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish, mahsulot hosildorlik foizini oshirish, smetalarni qat'iy nazorat qilish, tashkiliy-texnik va ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish mahsulot tannarxini pasaytirish, sifatini yaxshilash va korxona samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Ma'lumki, mahsulotni o'zini o'zgartirmasdan turib, uning tannarxini kamaytirish ko'p hollarda qiyin kechadi. Ayrim hollarda mahsulotning texnologik xususiyatlariga ko'ra unga aniq nisbatlarda xom-ashyo sarfi belgilanadi. Me'yordan kam sarflansa, mahsulot sifati pasayadi. Huddi shunday mehnat sarfi ham ishlab chiqarish texnologiyasi kabi belgilanadi. Shunday qilib, xom-ashyodan unumli foydalanish va isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik masalasi muhim hisoblanadi. Elektr energiyasi va gaz sarflarini ma'lum darajada qisqartirish mumkin, lekin ularning tannarxdagi ulushi juda kichikligi sababli tannarxni sezilarli kamaytirishga ta'sir qilmaydi.

Korxonada amortizatsiya xarajatlarini mahsulot tannarxidagi ulushini kamaytirish yo'li — ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liq foydalanish hisoblanadi. To'liq quvvatda ishlayotgan korxonada amortizatsiya ulushini qisqartirishning iloji yo'q.

Ma'muriy va sotish xarajatlarini kamaytirish mahsulot tannarxi bilan bog'liq emas, bu faqat korxona foydasiga ta'sir qiladi. Shunga qaramay, barcha sohalarida tejamkorlik rejimini yo'lga qo'yish orqali mahsulot tannarxini minimal darajada ushlab turish mumkin.

Xom-ashyo xarajatlarini kamaytirish yo'llari:

Arzonroq xom-ashyo manbaini topish;

Tashish xarajatlarini kamaytirish;

Omborlarda yaxshi saqlash va optimal zahirani ta'minlash.

Korxona oldidagi asosiy muammolardan biri — ishlab chiqarilayotgan mahsulot raqobatbardoshligini oshirish. Buning bir yo'li mahsulot tannarxini kamaytirish strategiyasidir. Mahsulot tannarxini kamaytirishning boshqa yo'llari:

Mahsulot pishiqligini oshirish orqali og'irligini kamaytirish va har birlik tayyor mahsulotga sarflanadigan xom-ashyo sarfini kamaytirish;

Ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanishni hech bo'lmaganda 90% ga yetkazish va shu bilan marketing xizmatini kuchaytirish;

Arzon va sifatli xom-ashyo manbalarini qidirish;

Elektr energiyasi va yoqilg'i tejashni moddiy rag'batlantirish;

Har bir ish joyida iqtisod qilish rejimini joriy etish;

ISO 9001 va uning guruhlarida asosida sifatni boshqarish tizimini ishlab chiqarishga joriy etish.

Xarajatlarni minimallashtirish strategiyasini qo'llash orqali korxonalar mahsulot narxini kamaytirish evaziga bozor ulushini kengaytirishi mumkin. Buning uchun firma yaxshi tashkil qilingan ishlab chiqarish tizimi, ta'minot tizimi, zamonaviy texnologiya, muhandislik-konstruktorlik bazasi va mahsulot taqsimlash tizimiga ega bo'lishi lozim. Minimal xarajatlarga erishish uchun mahsulot tannarxi bilan bog'liq barcha sohalar chuqur tahlil qilinishi kerak. Bundan tashqari, ma'muriy va sotish xarajatlarini ham o'rganib, ularni kamaytirish yo'llari aniqlanishi muhimdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan ko'plab firmalar ishlab chiqarish xarajatlariga ta'sir qiluvchi omillarni har tomonlama o'rganib, shu asosda ish yuritmoqda. Umuman olganda, ishlab chiqarishni yangi uslubda tashkil etish, zamonaviy texnologiya bilan jihozlash va yangilikka intilish zamon talabi hisoblanadi. Shuningdek, yangi bozor tizimi islohotlarini joriy etish iqtisodiyotda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir korxona xarajatlarni pasaytirish va ularga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilishni ustuvor vazifa qilib qo'yishi lozim. Ana shundagina iqtisodiyot yuksaladi, ishlab chiqarish taraqqiy etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2022 – 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида"ги Фармони. 01.02.2022
2. Ключкова А.В. Стратегический менеджмент: Учеб.-метод. пособие – СПб.: Университет ИТМО; ИХиБТ, 2015. 25 с
3. Томпсо А.А., Стрикленд А. Дж. Т56 Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов/ Пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. — М: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. -164 с.

4. Кунцман М.В. Экономическая теория. Курс лекций. – Московский автомобильно-дорожный институт (МАДИ), 2015 г. 69 с.
5. Курс экономической теории: учебник 7-е изд., дополн. и перераб. Киров: «АСА», 2012 г. 248 с.
6. Современный стратегический анализ. 7-е изд. СПб.: Питер, 2016 г. 254 с.
7. Современный стратегический анализ. 7-е изд. СПб.: Питер, 2016 г. 255 с.
8. Соколов Н.А., Кубышкин А.В. Экономическая теория: учебное пособие. – Брянск: Изд-во Брянский ГАУ, 2015 г. 124 с.
9. Краюхин Г.А. Управление затратами на предприятии: СПб.: «Издательский дом «Бизнес пресса», 2007. - 117 с.
10. Тошназарова Д. С. «Харажатлар ва таннарх тушунчаси, уларнинг мазмуни ва тавсифи»
11. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2021 yil 36-6.
12. What are manufacturing costs? <https://www.accountingcoach.com/blog/what-are-manufacturing-costs>
13. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-i/ishlab-chiqarish-xarajatlari-uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
